

Hogyan került Hrabal

Jegyzet Bohumil Hrabal és Esterházy Péter párhuzamairól és kitérőről

a Gödel-tételbe

Bohumil Hrabal 1914-ben született, százéves volna, ha élne, de hát száz évig csak a próféták élnek, s Hrabal minden volt, csak próféta nem. Elsősorban és mindegyelőtt író volt. „Egy cseh író. Hašek földi helytartója. Az ötvennél nagyobb és ötten osztható számok az irodalmárokból sajátos tébolyt váltanak ki, mondhatni begőzölnek, és minden biztonnyal megalapozott lelkiismeret-furdalásukat csillapítandó, viharosan ünnepi írásokat kezdenek fabrikálni, vagy fondorlatosan másokat erre rávesznek.” (Esterházy Péter [a továbbiakban gyakran: EP]: *Hrabal könyve*. A továbbiakban néha: HK.)

Száz is osztható ötten, de még mennyire!, engem is rávettek, írjak valamit Hašek földi helytartójáról.

A *Hrabal könyve* írójának (nem Esterházy Péternek, hanem a történet Író nevű szereplőjének, aki azért valószínűleg nagyon hasonlít E. P.-re) a hetvenöt éves Hrabalról kell írnia. Hašek földi helytartója 1989-ben volt hetvenöt éves, tehát az Írónak 1989-ben kellett „Hrabalról írnia”. Így született meg a *Hrabal könyve*.

Az EP-írások narrátora 1982-ben többnyire még bizonyíthatóan csak „lektori jelentés-író” (vö. *Ki szavatol a lady biztonságáért*, 1982), 1989-ben már Író, aki fölülről néz az írásra. „Mert valamiről írni – mit jelent az? Semmit. Csupa számárságot, a tartalom és forma egységét, istenbizonyítékot, társadalmi fejlődést, uralmat a természet fölött”, mondja a Hrabalról írni készülő Író, mikor végül írni kezd.

Utoljára talán Francis Bacon számára jelentett az írás uralmat a természet fölött. (A szocrealistákat leszámítva, akik ellen a fentebb idézett mondat csavaros szarkazmusa is irányul. 1989-ben, a rendszerváltás évében vagyunk, akkor már büntetlenül irányulhatott. Bár jócskán irányult az már a tíz évvel korábbi *Termelési-regény*ben is. Van a mondatban persze egy általános nyelvkritikai oldalvágás is, de arra most ne térjünk ki.) Ismerte vajon Francis Bacon, a lordkancellár Jacob Böhme, a görlici autodidakta filozófus írásait? (Ismerhette volna, csaknem egyidősek voltak.) Esterházy úgy ír Hrabalról, ahogy Bacon írt volna Böhmeről (ha írt volna): a tudományok, főleg a matematika irodalmiasított nyelvén. (Végül is Bacon is író volt félig, még azt sem tudjuk bizonyossággal, hogy valóban nem ő írta-e Shakespeare műveit!)

Hrabalról a tudományok nyelvén írni viszont valóban istenkísértő paradoxon: Hašek földi helytartójától semmi sem idegenebb, mint a tudományosság, az önreflexió, az indukció, a különböző matematikai képletek, elvek, mondjuk a Gödel-tétel. A Hrabal-művek-

ben mindez csak úgy van bennük, mint ahogy az ABC betűiben minden imádság benne van. De úgy azért bennük van. Igen, még a Gödel-tétel is.

S ilyen alapon persze Hrabal is benne van a Gödel-tételben (részletesen kifejtve ezt lásd a HK harmadik fejezetében, az anya–fiú-vitában!). Ugyanis ha a teljes rendszer csak az ellentmondásokkal együtt lehet teljes, az ellentmondások viszont csak a rendszer ellentmondásmentessé tételének az árán igazolhatók (ahogy a Gödel-tétel igyekszik elhitetni velünk), akkor ebből a csapdából az egyetlen kiút a Hrabal-féle életfilozófia, amely a legplasztikusabban a *Sörgyári capriccio* Pepin bácsijának a magatartásában mutatkozik meg. Ez utóbbi ugyanis minden alkalommal felhördül, ha ellentmondásaira figyelmeztetik. Számára egyszerűen a jó és a rossz, az igazság és a hazugság ellentmondása nem kérdés, ő nem azt akarja tudni, hogy a sörgyár óriás termetű munkása, akit egy alkalommal birokra hív ki, erősebb-e, mint ő, még csak szórakoztatni sem akarja a körülöttük álló, röhögő sörmunkásokat, ő egyszerűen azt akarja, hogy ne álljon meg a világ, hogy történjen valami, s igen, az a gondolat sem idegen tőle, hogy valamilyen módon talán mégiscsak két vállra fogja fektetni a nálánál háromszor termetesebb és tízszer erősebb óriást. Pepin bácsit (és Hrabalt) egyszerűen nem az igazság, hanem – ahogy a „logicista Whitehead” nyomán E. P. Írója mondaná – a *működés* érdekli.

Ebben az irányultságában méltó párja Maryška, a sörgyár gondnokának féktelen természetű és szépségű felesége (egyben a nőfigurákban, érdekes módon, meglehetősen szegényes cseh irodalom egyik legemlékezetesebb női alakja). Pepin bácsi Maryškával együtt mássza meg, csak úgy, *l'art pour l'art*, pusztán gyönyörűségéből, a sörgyár öles kéményét, elszörnyesztve tettükkel a kisváros lakóit, főleg tűzoltóit, s mintegy jelezve, hogy a szabadság, ha a kicsinyes földi dolgok akadályozzák, akkor az ég felé tör magának utat.

Pepin bácsit és a gondnokné nagyasszonyt tehát a működés gyönyörűsége és a korlátlan szabadság érdekli, az Író meg, akárcsak az Urat (a Legfelsőbb Demiurgoszt, aki szín-

tén szereplője a műnek), s persze nincs kizárva, hogy magát EP-t is, Einstein érdeklí, aki nek „volt egy kis rímélős négysoros, ezért külön a szívébe zárta [foglaljuk össze még egyszer, hogy ki zárta szívébe: az Úr, az Író s valószínűleg E. P. is – T. Á. megjegyzése, s ez is az enyém: Einsteinnek tehát volt], egy szösszenete, arról, hogy a csillagok függetlenül a relativitáselmélettől örökkéig a newtoni axiómák szerint keringenek a pályájukon” (HK).

S itt meg kell állnunk, mert lényeges ponthoz értünk.

Hrabalt, akárcsak Esterházy Pétert, az ironikus írók csoportjába szokták sorolni. (Kitűnő tanulmányok sora szól erről, említsük meg itt csak Szávai Jánosét, a *Kalligram* egyik régebbi számában, de azzal, ahogy E. P. „Hašek földi helytartójáról” elmélkedik, tkp. ő maga is ironikusnak minősíti a cseh írórt.)

Szerintem Hrabal nem „ironikus író”. Él ugyan az irónia eszközével, de alapjában véve olyan empirikus, megfigyeléseken alapuló, anyagszerű gondolkodás az övé, amelyben a tárgynak és környezetének totális észlelése megy végbe. (Ezért nevezhetik az írórt a cseh irodalomtörténetek „totális realistának”, aki számára a jó és rossz keveredése természetes állapot, s azzal „leplezi le”, mintegy menet közben, tehát ideológiamentesen, az 1945 utáni ún. létező szocializmus álságos aránytalanságait, hogy a jó és rossz igazi arányait a lehető legnagyobb természetességgel, az utcán kihallgatott s nyersen feljegyzett párbeszédekben, kordokumentumokban, idézetekben, paródiákban mutatja föl.)

Hrabal empíriája és realizmusa azonban nem Baconé, hanem Böhmeé. Neki is van egy olyan belső tudása (látása plusz látomása), amely által a tárgy túllép önnön jelenségén, s ez a folyamat az irodalmi alkotásaiban aztán új természetként, a mű természetességeként jelenik meg. Ebben a természetben-termetzetességben az irónia nem általános létezési forma, s tkp. nem is irónia, hanem a Hegel megfogalmazta humor: segítségével a kisember felülemelkedik az ellentmondásokon, s el tudja viselni önnön kudarcait.

Esterházy azt írja a *Hrabal könyve* Írójáról: „...úgy érezte, nagyon jól érti Hrabalt, és... megállapította, hogy meglehetősen különböztek egymástól. Konkrétan: mindenestül. Mint két tojás, úgy különböztek”. Azaz különböztek is, meg nem is. Szerintem, s főleg ha az Írórt E. P. alteregójának tekintjük, inkább különböznek, mint nem. S az iróniájukban leginkább.

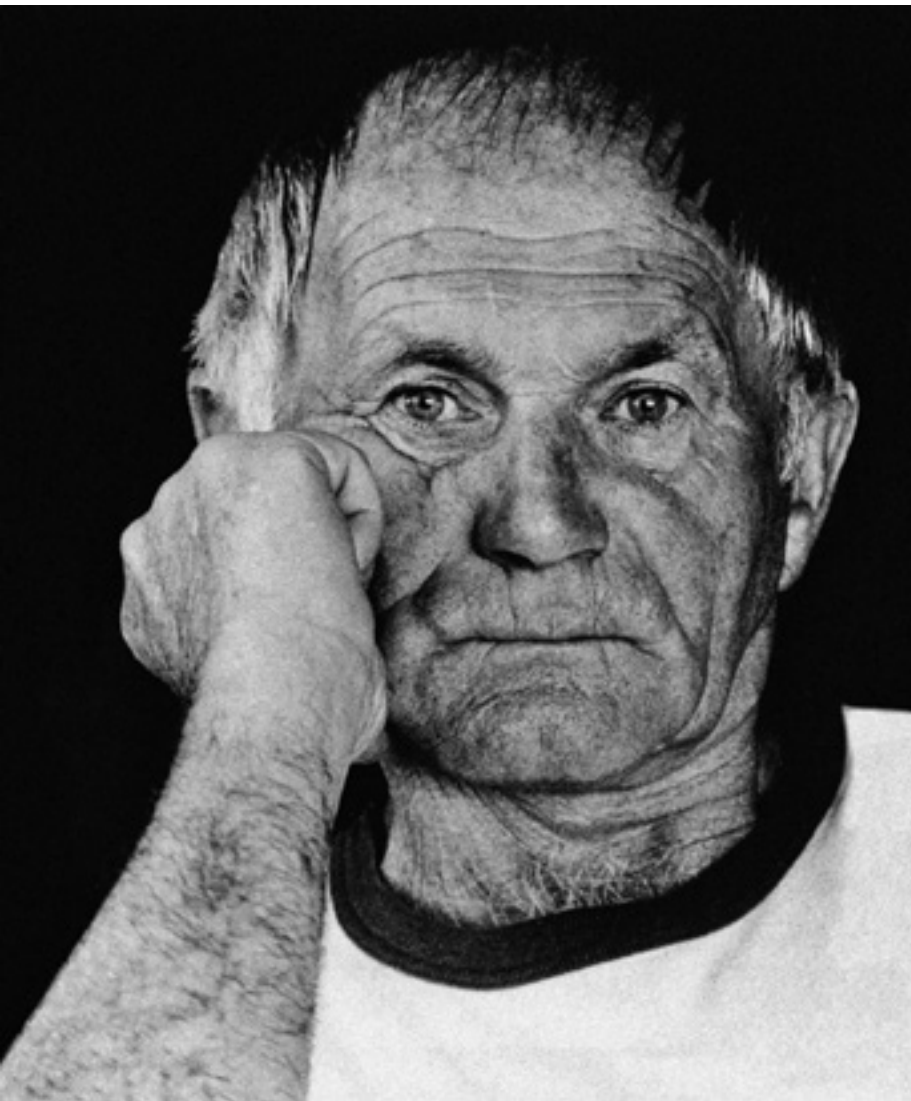
Az irónia mibenlétét sokan és sokféleképpen megfogalmazták már, számomra a legizgalmasabb Paul de Mané, amely szerint „az irónia, mint a megosztott én által átélt elszigetelt pillanatok sorozata, visszaad valamit az emberi lét mesterkéltségéből”. Esterházy Péter ironikus világa Bohumil Hrabal anyag- és természetszerűsége mellett még ennél a bennefoglaltságnál is „mesterkéltbbnek” hat: az írás ugyanis már csak a nyelv megbízhatatlansága folytán sem lehet más, mint mesterkélt, alias ironikus. („Nem találunk szavakat”, ugye!)

S Esterházy tudatosan vállalja az írásnak ezt az ironikusság-tartalmú „mesterkéltségét”, de azért mintha nem volna nyugodt a lelkiismerete. Maximális írói tudatossága, sőt tudományos felkészültsége folytán nagyon is tisztában van vele, hogy az irónia az empíria világában vak (ezt is de Man mondja), de mintha azt is sejténé, hogy az irónia (a szubjektum) és az empíria kiterjedésén túl létezik egy harmadik, mindent (az ellentmondásokat is) átfogó minőség (közönségesen Istennek szoktuk hívni), s az „ironikus író” poetikai, etikai, noetikai és theodicaea-i (ez utóbbi kacifántot, sajnos, sehogyan sem sikerült összerímeltetnem az előbbiekkal) ellentmondásaiba beleszédülve időnként ezzel a Harmadik Minőséggel perlekedik.

S a HK Írója is ennek a Harmadik Minőségnek a létre célzó a relativitáselmélet esetleges felfüggesztésének és a newtoni axiómáknak az emlegetésével.

S ebben is mindketten (E. P. is, s az Író is) radikálisan különböznek Hrabaltól, aki számára a „harmadik minőség”, vagy nevezük bárminek, külön dimenzióként egyszerűen nem létezik. Ő panteista, az ő istene a természettel és emberrel való intenzív, sokoldalú kapcsolatban él, számára a hit, a ráció és az em-

píria a sörgyárral, Pepin bácsival, Maryškával, Francinnal és a megélt történelemmel-történetekkel egyenlő.

S ha ezek után felteszem magamnak a kérdést, hogy az egyik legnagyobb (ha nem legnagyobb) élő magyar prózaírónk a jelentős különbségek ellenére is miért éppen Bohumil Hrabalról írt regényt, halatlan mértékben felerősítve ezzel a cseh író magyar ázsióját, csak azt tudom válaszolni, hogy valószínűleg éppen ezek miatt a különbségek miatt. Ez a különbség az azonosságban („Mint két tojás, úgy különböztek”) tette, hogy az Íróék háza a *Hrabal* könyvében egyszerre tele lett Hraballal. „Átmeg átjárta őket Hrabal. Csurig voltak Hraballal. Aki már nem is volt élő személy, egy formája lett az életüknek; kiszípolyozták, az ő mondataival beszéltek, a hősei gesztusait másolták. Hrabal kukucskált ki minden sarokból – csak épp nem volt ebben elég vidámság, pedig ez elvileg vidám dolog volna. Feloldódtak volna Hrabalban? Ez túlzás. Inkább csak beleszerelmesedtek.” (HK)

Főleg az Író (alias E. P.) szerelmesedett bele, hogy legalább a panteista íróval való szerelmeskedés ideje alatt ne kelljen a „harmadik minőséggel”, az Úrral perlekednie. Természetesnek vehesse (bár „nehéz szívvel”), hogy „a világ hatalmán az ördögök és az angyalok osztoznak, és a világ java nem az angyalok fölényét kívánja meg, hanem e két hatalom-rész egyensúlyát” (HK).

(Írásom szüneteiben a *Literát* böngészem. Most éppen Esterházy *A megbocsátásról* c. friss esszéjét ajánlja a honlap, olvasásra. „Szeretem Esterházy hitbéli kérdések felé irányuló, nyílt, kíváncsi tekintetét. A kételyeit, a kereséseit. A »találatait«. Okosságát és bizalmát” – írja a cikkíró. Én is szeretem. A literás „perlekedése” is megérne egy misét, de hát ugye mostanság még – vagy inkább egyelőre? – nem E. P. ünnepli századik születésnapját, hanem regényhőse és néhai barátja, Bohumil Hrabal ünnepelné, ha élne. S mi ünnepeljük, Hrabal begőzölt olvasói, akik minden bizonnyal megalapozott lelkiismeret-furdalásunkat akarjuk csillapítani viharosan ünnepi írásainkkal.) ■ ■ ■